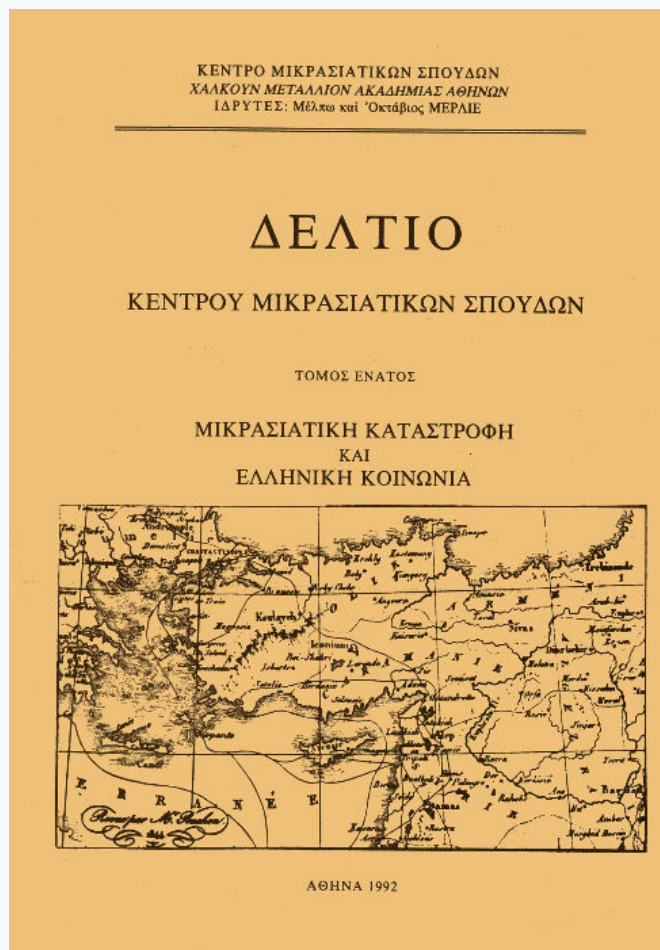

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 9 (1992)

Η τύχη των μικρασιατικών ιδιωμάτων στον ελληνικό χώρο

Δημήτρης Τορπαΐδης

doi: [10.12681/deltiokms.138](https://doi.org/10.12681/deltiokms.138)

Copyright © 2015, Δημήτρης Τορπαΐδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τορπαΐδης Δ. (1992). Η τύχη των μικρασιατικών ιδιωμάτων στον ελληνικό χώρο. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 9, 241–250. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.138>

Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ

1. Ποιά είναι τα μικρασιατικά ιδιώματα και πού τα μιλούσαν

Βασικά αποτελούνται από την ποντιακή και την καππαδοκική διάλεκτο. Σ' αυτές μπορούν να προστεθούν κάποιες μεμονωμένες περιοχές όπου μιλούσαν ελληνικά, όπως της Κνίδου, της Σμύρνης, της Προύσας κ.ά. Έτσι πιά αναλυτικά:

1.1 'Η ποντιακή διάλεκτος

«'Η ποντιακή διάλεκτος μιλιόταν στα νότια παράλια του Εξζεινου Πόντου και στο έσωτερικό της Μικράς 'Ασίας. 'Αρχίζοντας από τα δυτικά, με όριο την 'Ινέπολη ('Ιωνόπολιν), φτάνουμε στα ανατολικά ως τη Ριζούντα (Ρίζιον, τουρκ. Ριζέ) και την Κολχίδα (τάς 'Αθήνας). Από την 'Ινέπολη ως την Οινόη ή ζώνη των ποντιακών διακοπτόταν από τουρκόφωνους πληθυσμούς και είχε έστίες την 'Ινέπολη, τη Σινώπη, την 'Αμισό (Σαμψούντα), την Οινόη. 'Αλλά και στην υπόλοιπη περιοχή, όπου μιλιόταν ή ποντιακή, συνυπήρχαν και τουρκόφωνοι πληθυσμοί. 'Η πιο μεγάλη ένδοχώρα όπου ακούγονταν τα ποντιακά ήταν νότια της Τραπεζούντας με τις περιοχές της Γεμουράς, Ματσούκας, Σάντας, Κρώμνης, Χαλδίας [με πρωτεύουσα την Κάνιν], λόγια 'Αργυρούπολη, τουρκ. Γκιμισχανέ] και Χεριάνων. Ποντιακά μιλούσαν και σε διάφορες παροικίες μεταλλωρύχων (*ματεντζήδων*) Ποντίων σε μεταλλειοφόρες περιοχές, όπως στο Γκιουμούς-μαντέν (νότια της Σινώπης), 'Ακντάγ-μαντέν (βόρεια του 'Αλυ), Μπουλγάρ-μαντέν (στο 'Ικόνιο, κοντά στον Ταύρο), 'Αργανα (στο Νταρμπεκίρ) κ.ά. 'Επίσης μιλούσαν ποντιακά έποικοι από τον Πόντο στις παραμεθόριες με την Τουρκία περιοχές του Καυκάσου (Κάρς, Βατούμ κ.ά.) και της νότιας Ρωσίας (περιοχές Κρασνοντάρ [άλλοτε Αϊκατερινοντάρ], Ζντάνοφ [άλλοτε και σήμερα Μαριούπολη] κ.ά.)¹.

1. Δ. Τομπαΐδης, «'Η ποντιακή διάλεκτος», στον τόμο του Συλλόγου «'Αργοναῦται-Κομνηνοί», *Ὀμιλίες γὰρ τὸν ἑλληνισμό τοῦ Πόντου*, 'Αθήνα-Καλλιθέα 1990, σ. 29.

Ἡ ποντιακή διάλεκτος, καὶ ἐξαιτίας τοῦ ἐκτεταμένου γεωγραφικοῦ χώρου ὅπου εἶχε ἀπλωθεῖ καὶ ἀπὸ ἑλλειψη ἐπαφῶν καὶ ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα σὲ ἐκείνους πού τὴ μιλοῦσαν, εἶχε κατατηθεῖ σὲ διάφορα ἰδιώματα. Κυριότερα ἀπ' αὐτὰ ἦταν τὰ ἑξῆς:

α) Τὸ ἰδιῶμα Τραπεζοῦντας, Ματσούκας, Σάντας καὶ Χαλδίας. Ἦταν ἡ πολυπληθέστερη διαλεκτική ομάδα, γιατί ἀποτελοῦσε τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ ποντιακοῦ ἑλληνισμοῦ, κατὰ τὸν Α. Α. Παπαδόπουλο. Ἀπ' αὐτοὺς μάλιστα ἀποικίστηκαν στὰ μεταγενέστερα χρόνια οἱ περιφέρειες Τρίπολης, Κερασούντας, Κοτυώρων καὶ Ἀμισοῦ, καθὼς καὶ οἱ περιοχὲς στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὅπου πῆγαν ὡς μεταλλουργοί.

β) Τὸ ἰδιῶμα Ὄφῃ καὶ Σουρμαίνων.

γ) Τὸ ἰδιῶμα Κερασούντας καὶ Τρίπολης, πού παρουσιάζει τὶς λιγότερες διαφορὲς ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἰδιώματα.

δ) Τὸ ἰδιῶμα Οἰνός.

ε) Τὸ ἰδιῶμα Ἀμισοῦ. Ἡ παράλια πόλη Ἀμισὸς (Σαμψούντα) ἦταν συνονθύλευμα ἀπὸ Ἑλληνες τῆς Καππαδοκίας, Κωνσταντινούπολης, Οἰνός καὶ ἄλλων μερῶν τοῦ Πόντου. Γι' αὐτὸ δὲν μποροῦμε νὰ κάνουμε λόγο γιὰ ἰδιαίτερο γλωσσικὸ ἰδιῶμα τῆς.

στ) Τὸ ἰδιῶμα Ἰνέπολης. Εἶναι τὸ πιὸ δυτικὸ ἀπὸ τὰ ἰδιώματα τοῦ Πόντου καὶ γι' αὐτὸ ἐπηρεάστηκε σοβαρὰ ἀπὸ τὴν κοινὴ νεοελληνικὴ. Μποροῦν νὰ μνημονευτοῦν ἀκόμα τὰ ἰδιώματα Κοτυώρων (Ὀρντούς), Σινώπης, Νικοπόλεως κ.ἄ.²

Γιὰ τὶς προσπάθειες ταξινόμησης τῶν ποντιακῶν ἰδιωμάτων, πού γιὰ τὴν ὥρα εἶναι μάλλον πρόωρες, βλ. Δ. Τομπατῆ, *Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος*, παράρτημα «Ἀρχεῖου Πόντου» ἀριθ. 17, Ἀθήνα 1988, σσ. 69 κ.ἑξ.

1.2 Ἡ καππαδοκικὴ διάλεκτος

Γιὰ τὰ διάφορα καππαδοκικὰ ἰδιώματα σωστὸ εἶναι νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο *καππαδοκικὴ διάλεκτος*, ἐπειδὴ παρουσιάζουν γενικὰ ἐνιαῖα γλωσσικὴ εἰκόνα. Ὡς πρὸς τὰ ἰδιώματα πού ἀνήκουν σ' αὐτὴν ὑπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις. Ἔτσι ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης, περιγράφοντας τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν μικρασιατικῶν ἰδιωμάτων, μνημονεύει τὰ ἀκόλουθα:

α) Λιβισιανὰ: «Τὸ Λιβίσι ἦταν κωμόπολη μεσόγεια μὲ 10.000 περίπου Ἑλληνες κατοίκους καὶ ἐλάχιστα Τούρκους, τρεῖς ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὴ Μάκρη, ἀντίκρου στὴ Ρόδο»³.

2. Α. Α. Παπαδόπουλος, «Χαρακτηριστικὰ τῆς Ποντιακῆς διαλέκτου», *Ἀρχεῖον Πόντου*, τ. 18 (1953), σσ. 86-93.

3. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνικὴ γραμματικὴ*, τ. Α', *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή*, Ἀθήνα 1938 [= Ἀπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη, τ. 3, Θεσσαλονίκη 1981], σ. 280.

β) Σιλιώτικα: «Τὰ μιλοῦσαν στὴ Σίλη, ἓνα μοναδικὸ χωριὸ χαμένο μέσα στὴν τουρκόφωνη περιοχὴ, στὸν 38° μεσημβρινό, κοντὰ στὸ Ἰκόνιο. Ὑποστηρίχτηκε, χωρὶς ν' ἀποδειχτεῖ, πὼς φύλαξαν ἀρχαῖες λυκαονικὲς λέξεις»⁴.

γ) Καππαδοκικά: «Τὰ καππαδοκικά μιλοῦνταν σὲ μιὰ μικρὴ σχετικῶς περιοχὴ, ἐν μέρει ὀρεινὴ [...] ἀνάμεσα στὴ Ναζιανζὸ (σήμερα Νενίστ) ἀνατολικά, τὰ Τύανα νότια, τὸ Ὑργκὺπ βόρεια καὶ τὸ Ντεβελί-Καραχισάρ δυτικά. Τὰ μιλοῦσαν, μὲ ἀρκετὴ ποικιλία κατὰ τόπους, οἱ ἑλληνόφωνοι χριστιανοὶ πληθυσμοὶ ποὺ κατοικοῦσαν σὲ εἴκοσι χωριά»⁵.

δ) Φαρασιώτικα: «Τὰ φαρασιώτικα μιλοῦνταν, ὁμοίομορφα περίπου, στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀντιταύρου, ἀνατολικά ἀπὸ τ' ἄλλα ἑλληνόφωνα χωριά τῆς Καππαδοκίας καὶ γύρω ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ζαμάντι-σού, σ' ἓξι χωριά»⁶.

Πιὸ σωστά, νομίζω, ὁ Β. Ἀναστασιάδης διαιρεῖ τὴν καππαδοκικὴ διάλεκτο στὰ ἑξῆς ἰδιώματα:

α) Τὸ ἰδιῶμα τῆς Σίλης (τὰ σιλιώτικα).

β) Τὰ ἰδιώματα τῆς δυτικῆς Καππαδοκίας (τὰ δυτικοκαππαδοκικά), ποὺ μιλοῦνταν στὰ χωριά Τελμησός, Φερτέκι, Ἀραβανί, Οὐλαγάτς, Σερεντερέ, Ἀξός, Μαλακοπή, Ἀνακού, Σινασός, Ἀραβισός κ.ἄ.

γ) Τὸ ἰδιῶμα τῶν Φαράσων (τὰ φαρασιώτικα), νότια τῆς Καισάρειας καὶ βόρεια τῶν Ἀδάνων, ποὺ τὰ μιλοῦσαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Φάρασα, στὰ χωριά Βαρασό, Κίσκα, Τσουχούρι, Ἀφσάρι κ.ἄ.⁷

Ἡ καππαδοκικὴ διάλεκτος μιλοῦνταν στὰ 1923 ἀπὸ 37.650 Ἕλληνες, 3.000 ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν Φαρασιῶτες. Μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ οἱ Φαρασιῶτες ἐγκαταστάθηκαν σὲ διάφορα μέρη. «Σήμερα ζοῦν συμπαγεῖς φαρασιώτικοι πληθυσμοὶ στὸ Μοσχάτο τῆς Ἀθήνας, στὸ Πλατὺ Ἡμαθίας, στὸ Παλιοχώρι Καβάλας, στὴ Χωριστὴ καὶ στὸ Παρανέστι Δράμας, στὴν Ἀγροσυκιὰ Πέλλας, στὸ Βαθύλακκο Κοζάνης, στὸ Δοξαρά Γρεβενῶν καὶ στὴν Κόνιτσα»⁸.

1.3 Ἑλληνικά σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας

Ἑλληνικά μιλοῦσαν πρὶν ἀπὸ τὸ 1922 καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ ἑλληνικά αὐτὰ δὲν ἔχουν σχέση, ὅπως τὰ ποντιακά καὶ τὰ καππαδοκικά, μὲ τὰ μεσαιωνικά ἑλληνικά. Συγγενεύουν μὲ τὰ ἑλληνικά τῶν περιοχῶν ἀπὸ ὅπου εἶχαν μετοικήσει ἀπὸ τὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες ὅσοι τὰ μιλοῦσαν. Ἐτσι:

4. Μ. Τριανταφυλλίδης, *δ.π.*, σ. 280.

5. Μ. Τριανταφυλλίδης, *δ.π.*, σ. 282.

6. Μ. Τριανταφυλλίδης, *δ.π.*, σ. 286.

7. Β. Ἀναστασιάδης, *Ἡ σύνταξη τοῦ φαρασιώτικο ἰδιώματος τῆς Καππαδοκίας*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 19.

8. Β. Ἀναστασιάδης, *δ.π.*, σ. 19.

- α) στην περιοχή της Κνίδου είχαν εγκατασταθεί Συμαίοι·
 β) στη Σμύρνη, στην περιοχή του Μαιάνδρου ποταμού και στις βορειότερες άκτες είχαν εγκατασταθεί Έλληνες από τη Χίο, τη Μυτιλήνη κ.ά·
 γ) στην περιοχή της Προύσας και Νικομήδειας είχαν εγκατασταθεί Έλληνες από την Ευρωπαϊκή Τουρκία⁹.

Επίσης στα μικρασιατικά ιδιώματα ανήκουν και τα *γκελντιώτικα*, που είχαν σβήσει στο τέλος του 19ου αι. Τα μιλούσαν στο χωριό Göide της Λυδίας, βόρεια της Φιλαδέλφειας, Έλληνες χριστιανοί που έγιναν τουρκόφωνοι.

Τέλος, «έλληνικά μιλούν ακόμη σήμερα οι μαμαεθανοί στον Όφη και την Τόνγια του Πόντου και οι έλληνόφωνοι Τούρκοι μουσουλμάνοι από την Ελλάδα, που εγκαταστάθηκαν στη Μικρασία στα 1923, έτσι οι Βαλαάδες, από τη νότ. Μακεδονία, οι Γιαννιώτες στο Παντείχι του Μαρμαρά και οι Τουρκοκρητικοί, στην περιοχή προπάντων της Σμύρνης»¹⁰.

2. Το μέλλον των μικρασιατικών ιδιωμάτων

2.1 Εισαγωγική παρατήρηση

Όλοι οι μελετητές που ασχολήθηκαν με το θέμα της βιωσιμότητας των νεοελληνικών διαλέκτων συμφωνούν στην άποψη ότι μοιραία αυτές κάποτε θα εξαφανιστούν. Είναι χαρακτηριστικό στο σημείο αυτό ότι ο R. Browning κλείνει το κεφάλαιο για τις νεοελληνικές διαλέκτους με τη φράση: «Οι ελληνικές διάλεκτοι, όπως και οι αγγλικές, είναι καταδικασμένες να εξαφανιστούν»¹¹. Οι απόψεις για το θέμα αυτό διαφέρουν φραστικά, στην ουσία όμως όλες επισημαίνουν την καταλυτική επίδραση της κοινής νεοελληνικής, που ασκείται με ποικίλους τρόπους.

Πριν παραθέσουμε μερικές από τις απόψεις αυτές, θα σημειώσουμε ότι η γλωσσική αφομοίωση των Ελλήνων προσφύγων από τη Μικρά Ασία ούτε εύκολη ούτε άμεση υπήρξε. Πέρασε από διάφορα στάδια —που κάποτε πρέπει να μελετηθούν και να προσδιοριστούν ακριβέστερα: Αρχικά από την αντικατάσταση όρισμένων διαφορετικών λέξεων του ιδιώματός τους με λέξεις της κοινής νεοελληνικής (π.χ. *αδράχι* αντί για το ποντιακό *καρμενέτσα*)· έπειτα από την εγκατάλειψη ιδιαίτερων συντακτικών δομών (π.χ. δήλωση συγκριτικού βαθμού όπως στην κοινή νεοελληνική και όχι στα ποντιακά: *έμορφότερος*, όχι (*κι*) *άλλο έμορφος*)· τέλος αποκλειστική χρήση της

9. Μ. Τριανταφυλλίδης, *δ.π.*, σ. 274.

10. Μ. Τριανταφυλλίδης, *δ.π.*, σ. 276.

11. R. Browning, *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*, μετάφρ. Μαρίας Ν. Κονομή, 2η έκδ., Αθήνα 1991, σ. 179.

κοινής νεοελληνικής, με κάποια διαλεκτική προφορά (αυτήν είναι αμφίβολο αν μπορέσουν ποτέ να την εξαλείψουν ολότελα).

Οί άπόψεις λοιπόν πού εκφράστηκαν είναι οί ακόλουθες:

2.2 Τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη:

«Με τήν προσφυγική μετοικεσία, τὸ μεταφύτεμα καὶ τὸ σκόρπισμα τῶν μικρασιατικῶν ιδιωμάτων σὲ γλωσσικὸ περιβάλλον ἐντελῶς διαφορετικὸ ἐπηρεάστηκε ἡ ἐξέλιξίς τους, ἂν καὶ ἡ μεγάλη τους ἀντίθεση ἀπ' αὐτὸ τοὺς δίνει μεγαλύτερη ἀντοχή. Εὐνοϊκώτεροι εἶναι οἱ ὅροι γιὰ τὴ διατήρησή τους ὅπου μιλοῦνται ἀπὸ συμπαγεῖς πληθυσμοὺς καὶ ὁλόκληρα χωριά, ἂν καὶ τότε πάλι ἀρχίζουν ν' ἀνακατώνονται μὲ στοιχεῖα τῆς κοινῆς· μὰ καὶ ἡ κοινὴ πού ἀναγκάζονται νὰ μιλήσουν οἱ Μικρασιάτες εὐκολὰ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ιδιώματός τους, λεξικολογικά, φωνητικά καὶ συνταχτικά»¹².

Ἀπὸ τὸ παράθεμα αὐτὸ φαίνεται πὼς ὁ Τριανταφυλλίδης πιστεύει ὅτι ἡ ἐγκατάσταση τῶν μικρασιατικῶν ιδιωμάτων σὲ γλωσσικὸ περιβάλλον «ἐντελῶς διαφορετικόν», μὲ τὴ μεγάλη ἀντίθεση/διαφορά τους ἀπὸ τὸ νέο γλωσσικὸ περιβάλλον, «τοὺς δίνει μεγαλύτερη ἀντοχή». Γιὰ τὴν ἐποχὴ πού τὰ ἔγραφε αὐτὰ ἀποτελοῦσαν μιὰ ὑπόθεση, πού, φυσικά, δὲν ἐπαληθεύτηκε. Γιατὶ οἱ πρόσφυγες, ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού κατέλαβαν ὅτι ἡ ἐγκατάστασή τους στὴν Ἑλλάδα ἦταν ὀριστικὴ καὶ δὲν ὑπῆρχε περίπτωση, ὅπως ἔλπιζαν τὸν πρῶτο καιρό, νὰ ξαναγυρίσουν στὴν παλιὰ πατρίδα τους, προσπάθησαν νὰ ἐνσωματωθοῦν στὸ νέο περιβάλλον τους. Αὐτὸ στὸ γλωσσικὸ ἐπίπεδόν σημαίνει ὅτι γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες τῆς περιοχῆς τοὺς ἔπρεπε νὰ μιλήσουν τὴν κοινὴ νεοελληνικὴ (ἢ τὸ ἴδιωμα τῶν συγχωρινῶν τους). Ὅσο πιὸ διαφορετικὸ ἦταν τὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα τῶν προσφύγων, τόσο πιὸ ἀκατανόητο ἦταν γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ τόσο ἡ ἀνάγκη νὰ τὸ ἐγκαταλείψουν, σὰν μέσο ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ἄλλους, μεγαλύτερη. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ περισσότερα ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὴν τουρκικὴ μικρασιατικὰ ἰδιώματα ἀφανίστηκαν ἢ τείνουν νὰ ἀφανιστοῦν γρηγορότερα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐξᾴλου δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει τὸ γεγονός ὅτι οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία δὲν ἀντιμετωπίστηκαν εὐμενῶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες στὸν πρῶτο καιρὸ τῆς ἐγκατάστασής τους. Ἡ γενικὴ διάθεση ἀπέναντί τους ὑπῆρξε περιπαικτική, ἂν μὴ ὑβριστική, καὶ οἱ διάφορες προσωνυμίες πού τοὺς ἀποδόθηκαν αὐτὸ μαρτυροῦν (πρβλ. *Ἀούτδες, Τουρκόσποροι* κτλ.). Κάθε ἰδέα λοιπὸν κοινωνικῆς ἢ ἐπαγγελματικῆς εὐδοκίμησης θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθεῖ, ἂν δὲν ἀπέβαλλαν, ὅσο γρηγορότερα μποροῦσαν, τὰ χαρακτηριστικά, κυρίως γλωσσικά, τῆς προσφυγικῆς προέλευσής τους.

12. Μ. Τριανταφυλλίδης, *δ.π.*, σ. 274.

2.3 Τοῦ Α. Α. Παπαδόπουλου:

«Καὶ ὅπου μὲν ἔχουν ἐγκατασταθῇ εἰς συνοικισμοὺς ἀκραιφνῶς ὁμοιογενεῖς, ὅπως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐξακολουθεῖ νὰ ὁμιλῇται ἡ διάλεκτος ὅπως καὶ εἰς τὸν Πόντον, ἀλλ' ὅπου ἀνemieίχθησαν μὲ ἄλλους πρόσφυγας προερχομένους ἄλλοθεν τῆς Τουρκίας, ὅπως ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ἐκεῖ ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀκραιφνής. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ ὅπου ἀνemieίχθησαν μὲ ἰθαγενεῖς εἴτε τῶν ἀστικῶν κέντρων εἴτε τῆς ὑπαίθρου χώρας. Πάντως δὲ κατὰ νόμον φυσικὸν θὰ συντελεσθῇ σὺν τῷ χρόνῳ πλήρης πανταχοῦ γλωσσικὴ ἀφομοίωσις τῶν Ποντίων διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς κοινῆς Ἑλληνικῆς καὶ θὰ ἔλθῃ χρόνος, ὅτε ἡ διάλεκτος θὰ ἀνήκῃ πλέον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν νεκρῶν γλωσσῶν. Ἐξαίρεσιν θὰ ἀποτελέσουν τὰ ιδιώματα τοῦ Ὁφωεως καὶ τῆς Τόνγιας, περιφερειῶν τῆς ἐπαρχίας Τραπεζοῦντος, διότι οἱ ἑλληνόφωνοι κάτοικοι αὐτῶν, ἀπόγονοι ἐξισλαμισθέντων Ἑλλήνων, δὲν ὑπήχθησαν ὡεῖς τὴν ἀνταλλαγὴν ὡς μουσουλμάνοι τὴν θρησκείαν»¹³.

2.4 Τοῦ Ο. Λαμφίδη:

(Μεταφράζω) «Φυσικά, ἡ ποντιακὴ διάλεκτος βαίνει πρὸς τὴν ἐξαφάνιση, ὥστε μετὰ ἀπὸ δύο γενιές, ἴσως παραπάνω, θὰ πάψει νὰ μιλιέται»¹⁴.

Τοῦ ἴδιου:

«Ὅσον διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς διαλέκτου δυνάμεται νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ἐπηρεαζομένη ὁσημέραι περισσότερον ἀκόμη καὶ εἰς τὰ κέντρα, ὅπου ὑπάρχει συμπαγὴς Ποντικὸς πληθυσμός, ἀπορροφεῖται ὑπὸ τῆς Νεοελληνικῆς διὰ τοῦ σχολείου, τοῦ στρατοῦ, τοῦ κινηματογράφου, τοῦ τύπου, τοῦ ραδιοφώνου καὶ δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς, ἥτις ἀπαιτεῖ τὴν λήθην τῆς ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐμπορικῆς ἀξίας διαλέκτου. Ἡ συμβίωσις τῶν Ποντίων μετὰ ἄλλων ὁμιλούντων τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν ὥς καὶ αἱ ἄλλαι συνθῆκαι ζωῆς ὑποχρεοῦν ἀκόμη καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι συνεχίζουν νὰ ὁμιλῶσι τὴν διάλεκτον νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς αὐτὴν πλείστας μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, πλείστας παρεμβολὰς καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον καὶ εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ εἰς τὴν σύνταξιν»¹⁵.

Ὁ Ο. Λαμφίδης, γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀποψὲ του γιὰ τὴν «ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐμπορικῆς ἀξίας» ποντιακὴ διάλεκτο, ὑποσημειώνει τὰ ἑξῆς: «Πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα ὅτι ὀλίγα μόλις ἔτη μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὴν παρὰ τὰ Νοτιοσλαβικὰ σύνορα περιοχὴν οἱ Πόντιοι διὰ τὸ συνεχὲς τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν μετὰ τῶν γειτόνων ἐξέμαθον πλήρως τὴν γλῶσσαν

13. Α. Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς Ποντιακῆς διαλέκτου*, Ἀθήνα 1958-61, σ. γ'.

14. Ο. Lampsides, «Un dialecte qui se meurt», *Ἀρχεῖον Πόντου*, τ. 23 (1959), σ. 204.

15. Ο. Λαμφίδης, «Ἡ "ἀνάκλησις" εἰς τοὺς πρόσφυγας Ἑλλήνας τοῦ Πόντου καὶ αἱ ἐπιπτώσεις αὐτῆς διὰ τὴν ἔρευναν τῆς Ποντιακῆς διαλέκτου», *Ἀρχεῖον Πόντου*, τ. 29 (1968), σ. 9.

ἐκεῖνων». Προερχόμενος ἀπὸ τὴν περιοχή αὐτὴ —τὸ χωριό μου ἀπέχει 7 χιλιόμετρα ἀπὸ τὰ σύνορα-, μπορῶ νὰ μαρτυρήσω ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτα σωστό. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καὶ Πόντιοι ἔμαθαν τὴ γλώσσα τοὺς καὶ ἐκεῖνοι ἔμαθαν ποντιακά, γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν —ἀλλιῶς δὲ θὰ μπορούσαν νὰ τὸ πετύχουν. Ἄν στὶς ἐπαφές αὐτὲς τὰ σλαβόφωνα γλωσσικὰ ἰδιώματα κατὰ κανόνα ἐπικρατοῦν, αὐτὸ ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στὴν εὐκολία τῆς ἐκμάθησής τοὺς.

2.5 Τοῦ Β. Ἀναστασιάδη:

«Πάντως τὸ Φ[αρασιώτικο] Ι[δίωμα] καὶ γενικὰ ἡ Κ[απαδοκική] Δ[ιάλεκτος] σιγὰ σιγὰ ἀργοσβήνουν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξισωτικὴ ἐπίδραση τῆς Κ[οινῆς] Ν[εοελληνικῆς] καὶ τῆς Παιδείας. Ὅπου ὑπάρχουν πολὺ συμπαγεῖς καπαδοκικοὶ πληθυσμοί, ὅπως εἶναι οἱ Φαρασιῶτες στὸ Πλατὺ Ἡμαθίας, ἐξακολουθοῦν νὰ μεταδίδονται καὶ στὴ νέα γενιά, ἀλλὰ φυσικὰ παρεφθαρμένα μὲ πολλὰς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν ΚΝ. Ἔτσι ὕστερα ἀπὸ μιὰ γενιά ἴσως νὰ ἐκλείψουν ἐντελῶς καὶ νὰ μᾶς εἶναι γνωστὰ μόνον ἀπὸ τὰ βιβλία»¹⁶.

2.6 Τέλος, τοῦ R. Browning:

Εἰδικὰ γιὰ τὴν ποντιακή:

«[...] ἀπὸ τὸ 1922-3 ἡ ποντιακὴ δὲν μιλιέται πιά στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἐκτὸς ἀπὸ λιγοστὰ ἑλληνόφωνα μουσουλμανικὰ χωριά, καὶ ἡ γνώση τῆς ἐξαφανίζεται γρήγορα ἀνάμεσα στοὺς ἀπογόνους τῶν προσφύγων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας [...]»¹⁷.

Γενικὰ γιὰ τὶς νεοελληνικὲς διαλέκτους:

«Οἱ πιὸ πολλὰς ἀπὸ τὶς διαλέκτους τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Πελοποννήσου ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ΚΝΕ μὲ λιγότερο ἢ περισσότερο τοπικὸ διαλεκτικὸ χρωματισμό. Τὸ ἴδιο ἀληθεύει γιὰ τὶς διαλέκτους ποὺ μιλοῦνται στὰ Ἰόνια νησιά, στὰ Κύθηρα καὶ στὰ μικρότερα νησιά τοῦ Αἰγαίου. Ἡ διαλεκτικὴ γλώσσα διατηρεῖται καλύτερα στὴ βόρεια Ἑλλάδα καὶ στὰ μεγαλύτερα νησιά ὅπως ἡ Κρήτη, ἡ Ρόδος καὶ ἡ Χίος. Ἀλλὰ ἀκόμα κι ἐκεῖ ὅλες οἱ τάξεις δὲν χρησιμοποιοῦν πιά τὴ διάλεκτο γιὰ τὴν ἀνεπίσημη ἐπικοινωνία ἀνάμεσά τοὺς· ἡ χρῆση τῆς διαλέκτου περιορίζεται κυρίως στὰ χωριά»¹⁸.

Καὶ καταλήγει:

«Ἔτσι, παρὰ τὸν ἔντονο τοπικὸ πατριωτισμὸ πολλῶν Ἑλλήνων, φαίνεται ὅτι ἡ διαλεκτικὴ ὁμιλία, ἔξω ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς Κύπρου, εἶναι πιθανὸ νὰ

16. Β. Ἀναστασιάδης, *δ.π.*, σσ. 19-20.

17. R. Browning, *δ.π.*, σ. 162.

18. R. Browning, *δ.π.*, σ. 178.

άντικατασταθεί από μιὰ μορφή τῆς ΚΝ πού θά εἶναι διαλεκτικά χρωματισμένη. Οἱ ἑλληνικές διάλεκτοι, ὅπως καί οἱ ἀγγλικές, εἶναι καταδικασμένες νά ἐξαφανιστοῦν»¹⁹.

2.7 Συμπεράσματα

Ἀπό τίς ἀπόψεις πού ἐκτέθηκαν παραπάνω συνάγονται τὰ ἀκόλουθα:

α) Τὰ μικρασιατικά ἰδιώματα μιλήθηκαν στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο μὲ ἐπιδράσεις ἀπὸ γειτονικά ἰδιώματα καί ἀπὸ τὴν κοινὴ νεοελληνική. Οἱ ἐπιδράσεις αὐτὲς ἀλλοίωσαν σιγὰ-σιγὰ καί παρέφθειραν τὴ φυσιογνωμία τους.

β) Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τὰ ἰδιώματα αὐτὰ μοιραῖα θά ἐξαφανιστοῦν. Ὁ χρόνος τοῦ ἀφανισμοῦ τους δὲν μπορεῖ βέβαια νά προσδιοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια, ὑπολογίζεται γενικά σὲ δύο ἢ περισσότερες γενιὲς ὁμιλητῶν.

γ) Ἡ ὁμιλία τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς ἀπὸ τοὺς Μικρασιάτες Ἑλληνες πρόσφυγες ἔχει ἔντονο ἰδιωματικὸ χρωματισμό.

δ) Στοὺς συμπαγεῖς πρόσφυγικοὺς οἰκισμοὺς τὸ μικρασιατικὸ ἰδιῶμα θά διατηρηθεῖ περισσότερο χρόνο καί μὲ λιγότερες ἐπιδράσεις. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο σημεῖο, πού ὑπογραμμίζεται ἀπ' ὅλους σχεδὸν τοὺς μελετητές, φαίνεται καί φυσικὸ καί δικαιολογημένο. Γιατὶ οἱ πρόσφυγες σὲ συμπαγεῖς ἐγκαταστάσεις ἐπικοινωνοῦσαν κατὰ κανόνα μεταξὺ τους σὲ καθημερινὴ βάση κι ἔτσι κρατοῦσαν τὸ γλωσσικὸ τους ἰδιῶμα. Ἄν χρειαζόταν ἐκτάκτως νά ξεφύγουν ἀπὸ τὸ οἶκειο περιβάλλον τοῦ οἰκισμοῦ τους καί νά ἐπικοινωνήσουν μὲ ὁμιλητὲς ἄλλου γλωσσικοῦ ἰδιώματος ἢ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, τὸ γεγονός αὐτὸ ἐλάχιστῃ ἐπίδραση ἀσκοῦσε στὸ ἰδιῶμά τους. Οἱ πρόσφυγες συνεχίζουν νά ἐπικοινωνοῦν μὲ τοὺς δικούς τους, οἰκείους καί συμπατριῶτες, στὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα πού ἔφεραν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐνοποιητικοὶ παράγοντες δροῦσαν ἀνέκαθεν μέσα στὸν ἑλληνισμό, κυρίως μέσω τῆς παιδείας καί τῆς ἐκκλησίας, παράγοντες πού ἐμπόδισαν τὴ διάσπαση τῆς ἑλληνικῆς σὲ νεότερες «γλώσσες». Στὰ νεότερα χρόνια, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους κι' ἔδῳ, οἱ παράγοντες αὐτοὶ ἄσκησαν ἀκόμα πιὸ συνεκτικὴ ἐπίδραση στὰ ἑλληνόφωνα τμήματα μέσω τῆς ἐκπαίδευσης, τῆς στρατιωτικῆς θητείας, τῶν ἐπικοινωνιῶν, τῶν πληθυσμιακῶν μετακινήσεων ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο στὶς πόλεις καί ἰδίως τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας, προπάντων τῆς τηλεόρασης. Μὲ τὴν διάδοση τῆς τηλεόρασης οἱ πρόσφυγες, σὲ ὅποια ἐγκατάσταση κι ἂν βρισκόνταν, δέχονταν θέλοντας καί μὴ, σὲ συνεχὴ μορφή, τὴν καταιγιστικὴ καί ἐξουθενωτικὴ ἐπίδραση τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, ἢ ὅποια μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἱσοπέδωσε γλωσσικά ὅλους τοὺς Ἑλληνες καί συρρίκνωσε, ἂν δὲν ἐξαφάνισε, τὰ περιφερειακά γλωσσικά ἰδιώματα. Ἐτσι, κάτι πού θά συνέβαινε ἀναπόδραστα μὲ τὴν πάροδο ἀρκετῶν ἐτῶν καὶ τῇ διαδοχῇ κάποιων

19. R. Browning, *δ.π.*, σ. 179.

γενεῶν προσφύγων συντελέστηκε σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας, καὶ μάλιστα τῆς τηλεόρασης.

Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος (καί, σ' ἓνα βαθμὸ, κάθε προσφυγικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, μικρασιατικὸ ἢ ἄλλο) ἐξακολούθησε νὰ χρησιμοποιεῖται ὄχι μονάχα ἀπὸ τοὺς ἡλικιωμένους Πόντιους, αὐτοὺς ποὺ ἤρθαν ἀπὸ τὸν Πόντο, ἀλλὰ —σὲ περιορισμένη φυσικὰ κλίμακα καὶ ὄχι συστηματικὰ— καὶ ἀπὸ τὴ νεότερη γενιά. Ἡ χρῆση τῆς ὡς δεύτερης γλώσσας, μετὰ τὴν κοινὴ νεοελληνική, γίνεται σὲ περιβάλλον οἰκεῖο, οἰκογενειακὸ ἢ φιλικό, καὶ ἔχει τὸ χαρακτηριστὴρ ἐπιβεβαίωσης πρὸς πολὺ τῆς ταυτότητάς τῆς ποντιακῆς καταγωγῆς τοῦ ὁμιλητῆ καὶ ἐκ-δήλωσης τῆς ἐπιθυμίας του νὰ διατηρηθεῖ ἡ ποντιακὴ λαλιά. Τὸ ἴδιο ἰσχύει, μὲ περιοριστικότερους ὅρους, καὶ γιὰ τὴν τρίτη γενιά τῶν Ποντίων. Φυσικά, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος θελημένης ἀντίστασης στὴν ἀδυσώπητη φθορὰ τῆς διαλέκτου ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ χρόνο, ἀντίστασης ποὺ μονάχα συναισθηματικοὶ λόγοι ὑπαγορεύουν καὶ στηρίζουν. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἡ ποντιακὴ, ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιπες τοπικὲς διάλεκτοι, ἔπαψε νὰ ἀποτελεῖ γλώσσα ἐπικοινωνίας —ὅποτε λόγοι λειτουργικοὶ θὰ ἐπέβαλλαν τὴ χρῆσιν τῆς—, εἶναι μοιραῖο νὰ ἀφανίζεται σιγὰ-σιγὰ καὶ νὰ καταντῇ μὲ τὸν καιρὸ μουσειακὴ γλώσσα, γλώσσα νεκρῆ.

Γιὰ δύο περιπτώσεις ὅπου ἡ ποντιακὴ ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται σὰν γλώσσα ἐπικοινωνίας ἔχω μιλήσει στὸ παρελθόν. Ἀναφέρονται καὶ οἱ δύο σὲ Ἑλληνες Πόντιους ποὺ ζοῦν στὸ ἐξωτερικό.

α) Ἡ περίπτωση τῶν Ποντίων τῆς πρώην Σοβιετικῆς Ἑνώσης. Ὅταν στὰ 1926 ἀποφασίστηκε νὰ μπορεῖ ἡ κάθε ἐθνότητα νὰ διδάσκεται τὴ γλώσσας τῆς καὶ στὴ γλώσσα τῆς, ἡ «Πανσυνδεδσμικὴ Σύσκεψη», στὴν ὁποία μετεῖχαν καὶ Ἑλληνες τῆς πρώην Σοβιετικῆς Ἑνώσης, ἀποφάσισε νὰ διδάσκεται στὰ σχολεῖα ὄχι ἡ καθαρὲύουσα οὔτε κὰν ἡ δημοτικὴ, ἀλλὰ ἡ ποντιακὴ διάλεκτος, γιατί αὐτὴ ἦταν ἡ γλώσσα ποὺ μιλοῦσαν, κατὰ τὴ φρασεολογία τῆς ἐποχῆς, «τὰ ἐργαζόμενα ρωμαίικα μάζας τῆ Σοβ. Συνδέσμου»²⁰.

β) Ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία ἀναφέρω τὴν περίπτωση Ποντίων τῆς Γερμανίας, ὅπου νέα κυρίως παιδιὰ, «νέοι ἐπιστήμονες, ποὺ ζοῦν καὶ προκόβουν ἐπιστημονικά στὴν Εὐρώπη, χρησιμοποιοῦν ὡς γλώσσα τῆς καθημερινῆς ἐπικοινωνίας τοὺς τὴν ποντιακὴ, ποὺ τὴ μιλοῦν μὲ μιὰ φυσικότητα ποὺ ξαφνιάζει»²¹.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ποντιακὴ διάλεκτο σήμερα, ἡ μαζικὴ ἔλεση τῶν Ἑλλήνων τῆς πρώην Σοβιετικῆς Ἑνώσης, ποὺ εἶναι ἀποκλειστικὰ σχεδὸν ποντιόφωνοι, πάει νὰ δημιουργήσῃ μιὰ νέα κατάσταση. Πραγματικὰ οἱ συμπατριῶτες μας αὐτοὶ ἔφεραν, μαζί μὲ τὰ λίγα ὑπάρχοντά τους, καὶ τὴν ποντιακὴ διάλεκτο, ἡ ὁποία ξανακούγεται, στὰ περιβάλλοντα τῶν Ποντίων

20. Κ. Τοπχαράς, *Ἡ γραμματικὴ τῆς ποντιακῆς*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 17.

21. Δ. Ε. Τομπαῖδης, «Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος», ὁ.π., σ. 33.

αὐτῶν, νὰ μιλιέται σὰν γλώσσα ἐπικοινωνίας μεταξύ τους ἀλλὰ καὶ στὶς ἐπαφές τους μὲ τρίτους. Ἔτσι ξαναβιώνεται, σὲ περιορισμένη ἔκταση, τὸ φαινόμενο τοῦ 1922 μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ὅταν εἶχε πρωτοακουστεῖ στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο ἡ παράξενη γιὰ τὸν ὑπόλοιπο κόσμον αὐτὴ λαλιά. Καὶ μόλο ποὺ ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲ θὰ διαρκέσει πολὺ (ἤδη, καὶ πολὺ ὀρθά, διάφορα «ἀσχολεῖα» — ὅχι πάντα μὲ καλοὺς ἐκπαιδευτικὰ ὄρους ἐκμάθησης τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς — λειτουργοῦν σὲ περιοχὲς τῆς χώρας, γιὰ νὰ τοὺς ἐφοδιάσουν μὲ τὸ ὄργανο τῆς γλωσσικῆς τους ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἑλλήνες καὶ νὰ διευκολύνουν καὶ ἐπιταχύνουν ἔτσι τὴν κοινωνικὴ τους ἔνταξη), ὅσο κρατήσῃ ὁμως ἀποτελεῖ μία δυναμωτικὴ ἔνεση στὴν ἀντίσταση τῆς ποντιακῆς στὴ φθορὰ τοῦ χρόνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Ἐπιλογὴ ἐργασιῶν στὶς ὁποῖες δὲ γίνονται παραπομπές)

- Ν. Π. Ἀνδριώτης, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων*, Ἀθήνα 1948.
 Ν. Π. Ἀνδριώτης, *Τὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβισιοῦ τῆς Λυκίας*, Ἀθήνα 1961.
 R. M. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge 1916.
 Ι. Κεσίσογλου, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Οὐλαγάτς*, Ἀθήνα 1951.
 Θ. Κωστάκης, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Σίλλης*, Ἀθήνα 1968.
 Γ. Μαυροχαλυβίδης - Ι. Κεσίσογλου, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Ἀξοῦ*, Ἀθήνα 1960.
 Δ. Η. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου*, Ἀθῆναι 1958.
 Α. Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς Ποντιακῆς διαλέκτου*, Ἀθῆναι 1955.